

SƠ LƯỢC LỊCH SỬ HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN của Bảo tàng Địa chất

TS. LA THẾ PHÚC*

Thứ trưởng Bộ Văn hóa - Thông tin Trần Chiến Thắng trao Quyết định xếp hạng Bảo tàng Địa chất là Bảo tàng Hạng I - Ảnh: TL. Bảo tàng Địa chất

1 - Một cái nhìn tổng quát

Vừa qua, Bộ trưởng Bộ Văn hóa - Thông tin đã ký Quyết định số 50/QĐ - BVHTT, ngày 05/5/2006 xếp hạng Bản tàng Địa chất là Bảo tàng Hạng I. Đây là sự ghi nhận quá trình hình thành, phát triển của Bảo tàng, đồng thời là vinh dự và trách nhiệm lớn lao của Bảo tàng.

Bảo tàng Địa chất (BTĐC) Hà Nội (số 6, phố Phạm Ngũ Lão ngày nay) là bảo tàng chuyên ngành hàng đầu về địa chất, có vai trò to lớn trong công tác nghiên cứu và tuyên truyền giáo

dục cộng đồng về khoa học trái đất và môi trường thiên nhiên. Tiền thân của BTĐC Hà Nội là bảo tàng của Sở Địa chất Đông Dương, được xây dựng từ năm 1914, do các ông Lantenois H. và Mansuy H. sáng lập. Sau 14 năm hoạt động, khối lượng mẫu vật được sưu tầm về trong Bảo tàng đạt khoảng 5.000 mẫu, gồm: Đá, quặng, hoá thạch và các mẫu khảo cổ học. Các mẫu này được các nhà địa chất Pháp thu

* PHÓ GIÁM ĐỐC BẢO TÀNG ĐỊA CHẤT

thập trên toàn lãnh thổ 3 nước Đông Dương và đưa ra trưng bày theo 3 phần: 1 - Khoáng vật và thạch học; 2 - Cổ sinh vật; 3 - Địa chất ứng dụng; trong đó cổ sinh vật là quan trọng hơn cả. Nhân sự làm việc tại Bảo tàng không được công bố.

Năm 1954, Hiệp định Giơnevơ được ký kết, đất nước tạm thời bị chia cắt, người Pháp đã chuyển đại bộ phận mẫu vật (đặc biệt là những mẫu vật quý hiếm, có giá trị nghiên cứu cao) vào Sài Gòn và lập nên ở đó một BTĐC thuộc Sở Địa chất Quốc gia. Số lượng mẫu vật còn lại tại BTĐC Hà Nội vào khoảng 2.000 mẫu, phần lớn bị thất lạc hồ sơ, đã gây khó khăn không nhỏ cho hoạt động của BTĐC Hà Nội.

Từ năm 1960, do nhận thức đúng đắn về vai trò quan trọng và nhu cầu phát triển của BTĐC, Tổng cục Địa chất đã mời chuyên gia Varfolomeev (Liên Xô), Giám đốc BTĐC Liên bang đóng ở Leningrad, sang khảo sát và cố vấn cho Tổng cục về phát triển BTĐC Hà Nội. Với sự hợp tác giúp đỡ của các chuyên gia Liên Xô, công tác điều tra địa chất nói chung và công tác BTĐC nói riêng đã được tổ chức triển khai. Các phương án điều tra địa chất được tiến hành rộng rãi, kèm theo đó là công tác sưu tầm mẫu vật BTĐC của các phương án được quan tâm thực hiện. Năm 1963, công tác trưng bày được khôi phục lại, cơ cấu trưng bày được thiết kế theo 2 chủ đề lớn là: Địa chất khu vực và địa chất khoáng sản. Cơ cấu tổ chức của BTĐC Hà Nội lúc này chỉ là đơn vị cấp phòng với số nhân lực hạn hẹp, dao động từ 3 - 5 người.

Nhìn chung, BTĐC Hà Nội trong giai đoạn từ năm 1954 đến năm 1990 gặp rất nhiều khó khăn về mọi mặt (cả về cơ cấu tổ chức và hoạt động chuyên môn nghiệp vụ); nhưng việc sưu tầm, lưu giữ mẫu vật vẫn luôn được chú ý triển khai, đặt cơ sở cho sự phát triển các hoạt động của BTĐC sau này.

Năm 1991, BTĐC Hà Nội mới chính thức được tách ra thành một cơ quan độc lập, trực thuộc Cục Địa chất Việt Nam. Từ đó, BTĐC Hà Nội bắt đầu một giai đoạn phát triển mới. Sự phát triển của BTĐC Hà Nội được thể hiện rõ nét qua sự đầu tư về nguồn lực, cơ sở hạ tầng và cơ cấu tổ chức: Từ chỗ chỉ là một đơn vị cấp phòng (trước năm 1991), đến nay Bảo tàng đã là một đơn vị độc lập, có đầy đủ tư cách pháp nhân và bộ máy tổ chức; từ chỗ chỉ là một toà

nhà trưng bày 1 tầng (trước năm 1996), có diện tích khoảng 400m², đến nay toà nhà trưng bày đó đã được cải tạo, nâng cấp thành toà nhà trưng bày 3 tầng có diện tích 1200m². Nguồn nhân lực cũng được gia tăng cả về số lượng và chất lượng: Từ chỗ chỉ có 3 - 5 người đã tăng dần lên 10 -14 người khi còn là đơn vị cấp Phòng, và tăng lên đến 27 người khi tách ra thành đơn vị độc lập. Hiện nay, số nhân lực của BTĐC Hà Nội là 24 người, trong đó 19 người có trình độ từ đại học trở lên (gồm: 2 tiến sĩ, 1 thạc sĩ, 1 nghiên cứu sinh, 2 học viên cao học, 13 kỹ sư và cử nhân), thuộc các lĩnh vực: Địa chất học, Bảo tàng học, Sử học và Quản lý hành chính. Tỷ lệ đội ngũ cán bộ khoa học của BTĐC Hà Nội vào loại cao so với các cơ quan khác trong ngành địa chất. Tăng theo nguồn nhân lực, các trang thiết bị hiện đại phục vụ cho mọi hoạt động của BTĐC Hà Nội cũng không ngừng được đầu tư phát triển. Đặc biệt, số lượng mẫu vật được lưu giữ và trưng bày tại BTĐC Hà Nội cũng ngày càng tăng cao: Dưới thời thuộc Pháp, BTĐC Hà Nội chỉ có khoảng 5.000 mẫu vật các loại, có khi giảm xuống chỉ còn khoảng 2.000 mẫu do bị di chuyển vào miền Nam (năm 1954), đến nay BTĐC Hà Nội đã lưu giữ và trưng bày hàng vạn mẫu vật.

Năm 2001, được sự đồng ý của Chính phủ, BTĐC đã ra nhập tổ chức Hiệp hội Bảo tàng Quốc tế (ICOM) và đã được ICOM công nhận là thành viên chính thức tổ chức này. Đồng thời, BTĐC là một trong năm thành viên đầu tiên của tổ chức ICOM Việt Nam.

Trải qua hơn 90 năm hình thành, tồn tại và phát triển, quy mô và vị thế của BTĐC có lúc "thăng" lúc "trầm", nhưng nhìn chung hoạt động của BTĐC luôn được duy trì và phát triển; điều đó đã phản ánh nhu cầu của thực tiễn khách quan, phù hợp với yêu cầu phát triển tất yếu của xã hội, đồng thời phản ánh quá trình phấn đấu bền bỉ cho sự phát triển BTĐC của ngành Địa chất Việt Nam, trong đó có đội ngũ những người trực tiếp công tác tại Bảo tàng này.

2 - Một số hoạt động tiêu biểu của BTĐC trong thời gian qua

Kể từ năm 1991 đến nay, BTĐC Hà Nội đã hoàn thành 7 đề án nghiên cứu khoa học (nộp vào lưu trữ Địa chất), công bố 35 công trình nghiên cứu khoa học, phối hợp với các cơ quan trong ngành thực hiện và công bố trên 50 công

trình khoa học khác... Trong đó, tiêu biểu nhất là đề án "Nghiên cứu các khu bảo tồn địa chất ở Việt Nam" (Trịnh Dánh, 2004), một đề án rất có ý nghĩa khoa học và thực tiễn. Đề án đã mô tả chi tiết 20 địa điểm di sản địa chất và đề nghị xếp hạng theo quy định của Luật di sản văn hoá, trong đó có 02 điểm đề nghị xếp hạng di tích cấp Quốc gia đặc biệt, 18 điểm đề nghị xếp hạng di sản tích cấp Quốc gia. Đề án đưa ra những kiến nghị cụ thể về việc tiếp tục nghiên cứu, phân hạng cho các điểm di sản, tiến tới triển khai xây dựng các khu bảo tồn địa chất; trước mắt đề nghị xây dựng thí điểm 2 khu vực có điều kiện khả thi nhất về bảo tồn địa chất ở Ghềnh đá đĩa Tuy An (Phú Yên) và ở Bình Sơn (Quảng Ngãi). Đề án cũng đề nghị đưa các khu bảo tồn quốc gia, các công viên địa chất, các bảo tàng ngoài trời (về địa chất) vào chương trình giáo dục cộng đồng và phát triển du lịch bền vững.

Khối lượng mẫu vật hiện đang được lưu trữ tại BTĐC Hà Nội là trên 300 bộ sưu tập, với trên 25.000 mẫu vật; bao gồm các mẫu đá, khoáng vật, khoáng sản kim loại, phi kim loại, quí hiếm (vàng, đá quý); dầu khí và cổ sinh vật, trong đó có trên 30 sưu tập hiện vật quí hiếm, kể cả một số sưu tập được các nhà địa chất Pháp sưu tầm trong thời gian Đông Dương thuộc Pháp như: Xương đùi Khủng long, các hoá thạch Cá ở Lào... (một số mẫu quý này đã từng bị di chuyển vào miền Nam từ năm 1954, đến năm 1997 đã được đưa ra lưu giữ và trưng bày tại BTĐC Hà Nội). Bên cạnh các mẫu vật của Việt Nam, BTĐC Hà Nội còn lưu giữ một số sưu tập (là quà tặng) của nước ngoài như: Các nước thuộc Liên Xô (cũ), Tiệp Khắc (cũ), Ấn Độ, Thái Lan, Lào, v.v... (tuy có khối lượng mẫu vật lớn như trên, nhưng vẫn chưa đủ để phản ánh hết tính chất đa dạng và độc đáo về cấu trúc địa chất - khoáng sản Việt Nam; BTĐC Hà Nội rất cần có nhiều đề tài, dự án về sưu tầm mẫu vật).

Hệ thống trưng bày thường trực của BTĐC Hà Nội trước đây chỉ bó gọn trong không gian của toà nhà 1 tầng, thì nay đã được thể hiện ở toà nhà 3 tầng có tổng diện tích 1200 m² và một phần không gian ngoài trời là sân khu nhà số 6 Phạm Ngũ Lão. Phần trưng bày được bố trí theo các chủ đề và nội dung sau:

Ngoài sân: Trưng bày một số mẫu đá, hoá thạch và quặng có kích thước lớn để tạo cảnh

quan địa chất đặc trưng trước nhà Bảo tàng.

Tầng 1: Chủ đề "Lịch sử địa chất Việt Nam và hành tinh của chúng ta", với 5 nội dung:

- Trái đất và hệ mặt trời.

- Tiến hoá Địa chất lãnh thổ Việt Nam (thạch quyển và sinh quyển).

- Các quá trình địa chất cơ bản (vũ trụ, địa động lực, magma, trầm tích, biến chất, phong hoá).

- Tiềm năng khoáng sản Việt Nam.

- Địa chất Việt Nam với địa chất quốc tế.

Tầng 2: Chủ đề "Địa chất và khoáng sản Việt Nam", trình bày 4 nội dung:

- Địa chất khu vực (gồm có 6 khu vực: Đông Bắc Bộ, Tây Bắc Bộ, Bắc Trung Bộ, Tây Nguyên, Nam Trung Bộ, Nam Bộ).

- Khoáng sản Việt Nam (bao gồm các nhóm: Kim loại, không kim loại, đá quý và nửa quý, nhiên liệu, phóng xạ đất hiếm, nước khoáng, nước nóng và các nguồn địa nhiệt).

- Địa chất - khoáng sản biển Đông và thềm lục địa Việt Nam.

- Các loại bản đồ địa chất và khoáng sản.

Tầng 3: Các sưu tập chuyên đề (cổ sinh vật, khoáng vật, đá, quặng, các ấn phẩm địa chất).

Cho đến nay, trưng bày của BTĐC Hà Nội đã tiếp đón được công dân của 50 nước trên thế giới đến tham quan, nghiên cứu. Tuy vậy, hệ thống trưng bày này vẫn còn chưa thực sự đổi mới, tuy đã đáp ứng công tác học tập - nghiên cứu khoa học, nhưng chưa hấp dẫn du khách. Vì thế, công tác trưng bày cần phải được nghiên cứu đổi mới để thu hút du khách - Trước hết, BTĐC Hà Nội đang đổi mới trưng bày thông qua việc thực hiện đề tài nghiên cứu khoa học - công nghệ cấp Bộ "ứng dụng công nghệ thông tin để hiện đại hoá công tác trưng bày BTĐC" (2006 - 2007).

Cũng có thể nói, kể từ khi được tách thành đơn vị độc lập (năm 1991) đến nay, BTĐC Hà Nội đã từng bước đổi mới và có những bước tiến cả về bề rộng lẫn chiều sâu. Từ chỗ mọi hoạt động chỉ mang tính thụ động, với chức năng nhiệm vụ chủ yếu là tiếp nhận, lưu giữ, trưng bày mẫu vật địa chất phục vụ số ít công chúng; thì đến nay, các hoạt động của BTĐC Hà Nội đã mang tính chủ động, chức năng nghiên cứu và tuyên truyền giáo dục (một trong những chức năng cơ bản của Bảo tàng) đã được quan tâm đẩy mạnh. Nhiều đề tài nghiên cứu được

thực hiện; nhiều công trình khoa học có ý nghĩa cả về lý luận và thực tiễn được công bố. Để đáp ứng nhu cầu phát triển và hội nhập, xứng đáng với tiềm năng vốn có và vị thế đã được xác lập; BTĐC Hà Nội đã và đang thực hiện đa dạng hoá công tác của mình. Các hoạt động của BTĐC không còn chỉ giới hạn ở trong "phòng" như trước đây, mà còn vươn ra ngoài không gian địa chất trong phạm vi toàn quốc (gồm cả lãnh thổ và lãnh hải), đồng thời đẩy mạnh các hoạt động nghiên cứu bảo tồn di sản địa chất, di sản thiên nhiên, hướng tới thành lập các khu công viên địa chất, phát triển dịch vụ du lịch địa chất, du lịch sinh thái bảo vệ môi trường.... Trong nghiên cứu khoa học, BTĐC Hà Nội tập trung vào các mảng đề tài chủ yếu sau:

1 - *Mảng dự án "Nghiên cứu sưu tầm, thành lập các bộ sưu tập mẫu chuẩn về địa chất - khoáng sản"*. Nói đến BTĐC là nói đến mẫu vật; số lượng và chất lượng của hệ thống mẫu vật được sưu tầm lưu giữ trưng bày ở Bảo tàng quyết định quy mô và vị thế của Bảo tàng. Vì thế, đây là mảng dự án lớn, mang tính trụ cột của BTĐC, dự kiến mở kế tiếp nhau, bao gồm các dự án thực thi cho từng khu vực (cấu trúc), hay từng vùng (lãnh thổ hoặc lãnh hải) cụ thể của Việt Nam. Lãnh thổ và lãnh hải Việt Nam có cấu trúc địa chất rất phức tạp, đa dạng và độc đáo. Hệ thống mẫu vật tại BTĐC Hà Nội tuy đã có nhiều, nhưng chưa đủ để phản ánh hết tính chất đa dạng và độc đáo của cấu trúc địa chất Việt Nam (ví dụ như: Địa chất và khoáng sản thềm lục địa Việt Nam, cấu trúc khối nhô Kon Tum, cấu trúc địa chất dầu khí Việt Nam).

2 - *Mảng đề tài Công viên địa chất (Geopark)*: Di sản địa chất, di sản thiên nhiên là tài sản vô giá do thiên nhiên ban tặng cho nhân loại. Di sản địa chất thuộc loại tài nguyên thiên nhiên không tái tạo, cần được đặc biệt chú ý bảo tồn. Biện pháp bảo tồn hữu hiệu nhất là khoanh vùng di sản địa chất, di sản thiên nhiên và xây dựng công viên địa chất. Mảng đề tài này ở các nước trong khu vực và trên thế giới được phát triển rất mạnh từ cuối thế kỷ 20. Ở nước ta, hiện nay mới bắt đầu khởi sự trên cơ sở kế thừa kết quả nghiên cứu của đề án "Nghiên cứu các khu bảo tồn địa chất ở Việt Nam" do BTĐC thực hiện (2004) và các phương án điều tra, đo vẽ bản đồ địa chất hiện

đang và sẽ thực hiện trong thời gian tới.

3 - *Mảng dự án hợp tác nghiên cứu*: Mục tiêu của mảng này là mở rộng quan hệ hợp tác với các cơ quan ngoài Bảo tàng (ở cả trong nước và nước ngoài), nhằm tranh thủ nguồn "ngoại lực" để sưu tầm mẫu vật, nghiên cứu và bảo tồn di sản địa chất, phục vụ công tác bảo tàng. Ví dụ như các dạng đề tài nghiên cứu sau:

- Nghiên cứu tổng hợp điều kiện tự nhiên khu vực các đảo, quần đảo ở thềm lục địa Việt Nam để phục vụ công tác nghiên cứu di sản địa chất - di sản thiên nhiên, an ninh quốc phòng và quy hoạch phát triển bền vững.

- Nghiên cứu di sản địa chất trong các phương án đo vẽ địa chất (điều tra cơ bản) của ngành địa chất, hay trong các dự án nghiên cứu bảo tồn thiên nhiên.

- Đánh giá tiềm năng tài nguyên địa chất, tài nguyên vị thế (của các vùng) để phục vụ quy hoạch và phát triển bền vững.

- Nghiên cứu di sản địa chất, di sản thiên nhiên trong quần thể các khu di sản văn hoá...

4 - *Mảng đề tài Địa chất du lịch (Geotourism)*: Nghiên cứu di sản địa chất trong các khu du lịch để xây dựng và tổ chức bảo vệ, bảo tồn các di sản địa chất, di sản thiên nhiên, bảo vệ môi trường sinh thái trong các khu du lịch Việt Nam. Việc khai thác các khu di tích, các khu di sản thiên nhiên - tài nguyên thiên nhiên thành các khu du lịch đã và đang được phát triển rộng khắp trên đất nước ta, nhưng tại những khu du lịch này hầu như chưa có "nội dung" về địa chất, hay nói cách khác là chưa có "hồn" địa chất, vấn đề di sản địa chất chưa được nghiên cứu và bảo vệ. Vì thế dẫn đến 2 thiếu sót lớn: Một là, chưa khai thác hết giá trị tiềm năng của tài nguyên địa chất, tài nguyên thiên nhiên để thu hút du khách; hai là, chưa tuyên truyền và nâng cao được ý thức của cộng đồng trong việc bảo vệ di sản địa chất, di sản thiên nhiên và môi trường. Các đề tài thuộc mảng này sẽ góp phần hạn chế những khiếm khuyết đó.

5 - *Mảng đề tài tin học*: Đây là mảng đề tài "Ứng dụng công nghệ thông tin vào công tác BTĐC", gồm rất nhiều đề tài về tin học để tiến tới hiện đại hoá BTĐC. Hầu hết các công tác của BTĐC, từ quản lý - lưu trữ hiện vật, trưng bày hiện vật, thông tin tuyên truyền..., cho đến việc thể hiện các quá trình địa chất nội sinh,

ngoại sinh (hoạt động núi lửa, quá trình phong hoá, hoạt động của sông, biển...), lịch sử tiến hoá của thế giới sinh vật... một cách sinh động để tạo "ấn tượng" hoặc "điểm nhấn" thu hút du khách, cũng như việc chuyển tải "ngôn ngữ" chuyên môn hiện vật địa chất thành "ngôn ngữ nghệ thuật"..., đều cần được tin học hoá.

6 - **Mảng đề tài dịch vụ:** Đây là mảng đề tài "Nghiên cứu, tiếp thị, chế tạo các bộ mẫu chuẩn" để phục vụ nhu cầu của học sinh phổ thông, sinh viên các trường đại học hoặc các cơ quan trọng và ngoài ngành địa chất. Hiện nay, học sinh sinh viên của nhiều trường học, đặc biệt là các trường phổ thông, học sinh thường phải học "chay", không có mẫu vật minh hoạ, không gắn liền việc học với hành; vì thế, hiệu quả việc dạy - học chưa cao, chưa góp phần nâng cao hiệu quả tuyên truyền được tình yêu thiên nhiên và ý thức bảo vệ môi trường trong các đối tượng học sinh. Mặt khác, các bộ mẫu chuẩn là tư liệu hết sức cần thiết và quý giá đối với các cơ quan cũng như các cá nhân làm công việc liên quan tới địa chất.

Ngoài ra, BTĐC Hà Nội sẽ tích cực tham gia đề xuất và thực hiện các chương trình nghiên cứu thuộc Bộ Văn hoá - Thông tin như: Nghiên

La Thế Phúc: Sơ lược sự hình thành và phát triển của...

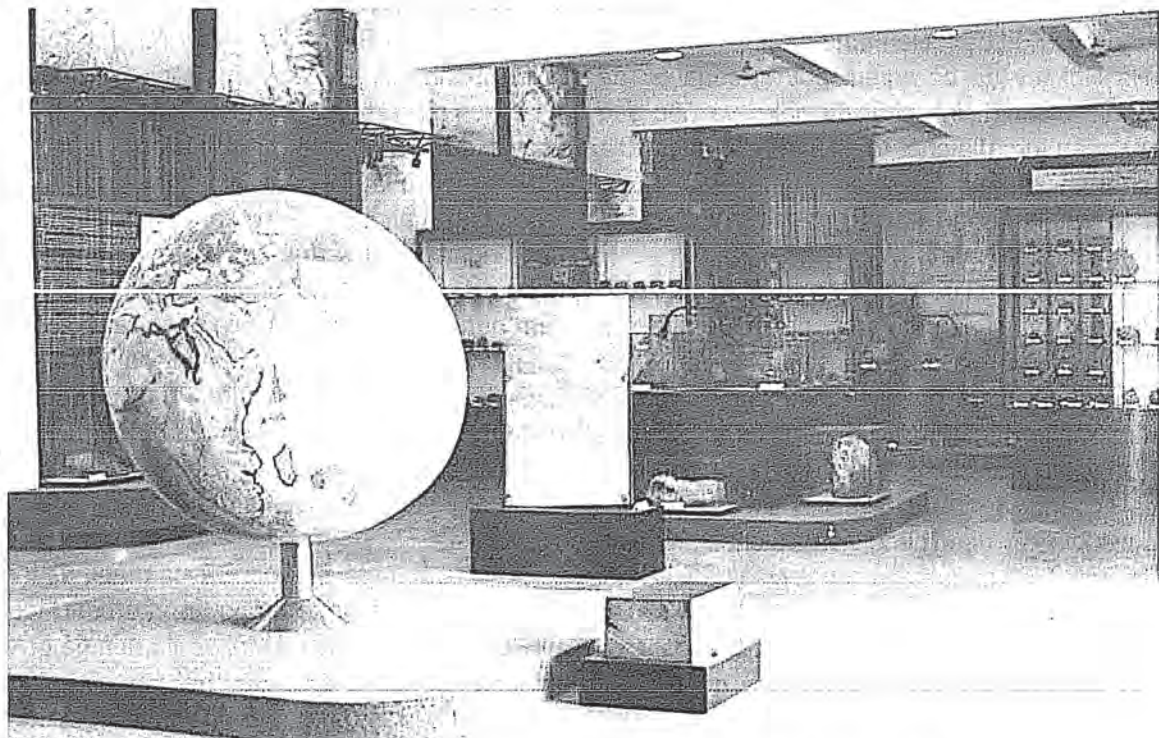
cứu bảo quản các hiện vật trong hệ thống Bảo tàng Việt Nam; nghiên cứu và triển khai các mô hình/giải pháp trưng bày triển lãm ngoài trời, triển lãm lưu động để đẩy mạnh công tác tuyên truyền giáo dục cộng đồng (đặc biệt ưu tiên đối tượng là học sinh, sinh viên); nghiên cứu xây dựng các Bảo tàng ảo... cũng như các lớp tập huấn, nghiên cứu triển khai về chuyên môn nghiệp vụ Bảo tàng.

Để thực hiện tốt các chức năng nhiệm vụ cũng như các mảng đề tài nghiên cứu nêu trên, BTĐC Hà Nội cần phải nỗ lực phấn đấu hơn nữa để hoàn thiện mình về mọi mặt; và rất mong muốn có được sự quan tâm hơn nữa của các cấp lãnh đạo và các Bộ ngành liên quan, sự hợp tác chặt chẽ của các đơn vị Bảo tàng, các cơ quan trọng và ngoài ngành địa chất trong mọi lĩnh vực: nghiên cứu khoa học, dịch vụ sản xuất, phục vụ cộng đồng.../.

L.T.P

Tài liệu tham khảo:

- 1 - Nguyễn Mai Lương: "Bảo tàng Địa chất Hà Nội", *Tạp chí Địa chất*, loạt A262, H. 2002.
- 2 - La Thế Phúc: *Báo cáo xếp hạng Bảo tàng Địa chất*, Lưu trữ tại Bảo tàng Địa chất, H. 2004.

Trưng bày tại Bảo tàng Địa chất - Ảnh: TL. Bảo tàng Địa chất